

Şarkta Yeni Gelenekselciliğin Kültürel-Psikolojik Menşei Üzerine: İktidar ve Tabu

Çev. Eva Gurbanova

St. Petersburg Üniv., **Prof. Dr. Viktor V. Boçarov***

Tarih evriminin özellikleri sonucunda Doğuda yaygınlaşan neo muhafazakarlık, kültürel ve tarihsel psikoloji açısından analiz edilmektedir. “Arkaik” tezâhürlerinin yeniden canlanması, siyasi elitlerin (bilinçli veya bilinçsiz), an’anevi toplumda “geleneğin gücü”nün meşruiyetini sağlayan insanların bilinçlerinin derinliklerine başvurmasıyla açıklanabilir. Geleneğin gücünün muhtevası, ilk davranış normlarıyla birlikte ortaya çıkan sosyal korkuyla somutlaşmıştır. İlk toplumlarda hiyerarşiyi belirginleştiren tabu normları üst ve alt tabakaların (yöneten ve yönetilen) davranış bozukluğuna göre analiz edilmektedir. Tabuyla yasağın psiko-fizyolojik mekanizması arasındaki ilişki (İ. P. Pavlov, J. Castro), “tabii” korkunun “sosyal” korkuya dönüşmesiyle meydana gelmiştir. Sosyal korkunun ve yöneldiği nesnenin ikili karakteri ortaya çıkmaktadır: yüksek tabaka mümessilleri (L. S. Vygotsky).

Otoriter davranışın arketipleri, “absürt yasalar” biçimindeki tabuların, dini ve görgü normlarının bölgedeki devletlerin yasal alanında fazlaca temsil edildiği Doğu’nun siyasi örneğinde izlenmiştir. Ayrıca tabu çoğunlukla hükümdarların arkaik formlarda görülen davranışlarını da büyük ölçüde belirler.

Anahtar Kelimeler

Doğu-Batı, an’anevi toplum, güç, “geleneğin gücü”, tabu psiko-fizyolojisi, sosyal korku, psikolojik baskı (zorlama)

Günümüz sosyal bilimcileri arasında “geleneğe”, “gelenekselcilik”, “neo muhafazakarlık” sorunlarına geniş ilgi gösterilmektedir. Bu ilginin nedeni Doğu bölgelerinde maddi ve manevi-ideolojik varlığın eski (arkaik) modellerinin yeniden canlanmasıdır: arkaik türler dahil (kült, animizm, Şamanizm), dinler yeniden güçleni-

yor. Sosyal ve siyasi hayatta klan, kabile ya da “kast benzeri” oluşumlar yeniden canlanmaktadır. Neo muhafazakarlığın muhafazakarlıktan veya “arkaiklikten” farkının neo muhafazakarlığın siyasi elitlerin ya gücü elinde tutma ya da “toplumun modern koşullara alışması... kendi kültürünün mantığına dayanan modernleşme”

* Боcharов Виктор Владимирович, доктор исторических наук, профессор, Санкт-Петербургский Государственный университет, восточный факультет.

gibi bilinçli (rasyonel) faaliyetinin ürünü olması varsayılmaktadır.

Bu fenomen, tarihsel süreçte Doğu'nun gelişimini Batı'dan ayıran temel farklılıklarından dolayı objektif karakter taşımaktadır. Doğu'da modernleşme sürecinde ananevi toplumun çöküşü Batı'da ki gibi iç nedenlerden dolayı olmakta, batı kültür formlarını (ekonomik, politik, yasal) benimsemesiyle (istemli veya zorla) gerçekleşir. Batı'dan ithal edilen değerler, anlamlar ve fikirler, daha önce insanları tek bir bütün halinde birleştiren kültürel ve psikolojik özü (içeriği) yok etti. Lakin, Batı'da olduğu gibi (hukuk, meslek etiği, ulusal devlet), Doğu'da rasyonalite ilkeleri üzerinde yeni bir toplumsal dayanışmanın ortaya çıkması gerçekleşmedi. Bu nedenle, "kaos" u yenme, sosyal dayanışma sorunu Doğu toplumları için bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Neticede, elit tabaka, ananevi toplumun "manevi bağlarına" başvurmalı, dayanışmalarını belirleyen "geleneğin gücünü" kullanmalıdır (Durkheim'e göre "mekanik"). Neo muhafazakarlığın sosyokültürel özü tam da bu genel çizgilerin içerisinde.

Mamafih, neo muhafazakarlığın bir de psikolojik boyutu vardır, çünkü "kültür insanların zihninde ve yüreklerinde yoğunlaşmıştır", yani taşıyıcıların. Neo muhafazakarlığın kökenlerini endüstriyel toplumun aksine içerisinde rasyonel fikrin değil irrasyonel fikrin egemen olduğu ananevi toplumda aramak gerekir (M. Veber). Ananevi toplum Doğu modernleşmesinin (Batı'nın olduğu gibi) başlangıç noktası olmuştur, bu yüzden günümüzde sosyolog ve siyaset bilimcilerinin neo muhafazakarlığı anlatırken ona başvurması tabiidir. XX. Yüzyılda Doğu'nun ananevi kültürü hakkında büyük miktarda kaynak olmasına rağmen daha çok E. Taylor, L. Morgan, M. Kovalevski'nin eserleri kullanılmaktadır.

Örneğin, arkaik toplumda iktidar ilişkilerinin sistemini yeniden oluştururken, sistemin güçlü olana göre -"agresif hareket etme yeteneğine <...> dövmek güç kazanmanın bir yo-

luysu"- inşa edildiği iddia ediliyor. Bu tür görüş XIX. yüzyılın başlarında aydınlanmış Avrupalıların zihninde yer alıyordu, bu yüzden de antropologlar "vahşilerde" güç ve baskı kurumlarının yokluğuna rağmen katı toplumsal düzeni gördüklerinde şaşırmışlardı. İlaven, ilkel toplumlar askeri erdemleri farklı olan savaşçılardan daha çok korkuluyordu. Bu savaşçılar komşularına saldırılar gibi askeri faaliyetleri yönetiyor, fakat etkilerini günlük yaşama yayma çabaları (girişimleri) toplum tarafından engelleniyordu.

Sovyet biliminde, ilkel toplumdaki iktidarın varlığı ilkel oluşumda var olmadığı düşünülen "tahakküm" ve "sömürü" ile ilişkilendirildiği için reddediliyordu. Halk ise "bilinçli ve gönüllü olarak" liderliği tüm toplumun çıkarları doğrultusunda faaliyet göstererek elde eden otoriteye itaat ediyordu. Günümüzde de "ilkel toplumda iktidar" hakkında fikirler neredeyse hiç değişmemiştir.

Böyle bir görüş, tarihsel psikolojinin verileriyle çelişir, çünkü "ilkel" in, "anlamsal yapısında ve psikolojik kompozisyonundaki düşünme biçiminin kendine özgü yapısı", teorik düşüncenin özelliği olan, kavramsal sistemlere nesnelere kodlama için kelime kullanma" yetisine sahip değildir. Bir anlamda, arkaik düşünce, dilin kategorilerinde yürütülen, bireyin somut görsel faaliyetinden soyutlanmış entelektüel operasyonlar yoluyla davranış normlarını yaratamazdı. Bu normların oluşumu iç iletişim olmaksızın, T. Şubani'nin de belirttiği gibi "bilinçsizce" gerçekleşiyordu. Görünüşte, pratik olarak etkili akıl, teknik düşünme ve konuşma düşüncesinin asenkron gelişiminden kaynaklanmaktadır. Benzer bir olgu, ilk olarak harekete geçmeyi öğrendiği, konuştuğu ve sözlerinin, sorunun pratik çözümünün sonucu olan bir çocuğun psikolojik gelişiminde de kaydedilebilir.

Bir İngiliz antropolog saha deneyimine dayanarak şöyle yazmıştır:

Afrikalılar sosyal davranışlarını belirleyen güçler hakkında hiçbir şey bilmemektedirler. Onlar, kendilerini yönlendiren güç, toplu eylemlerini or-

ganize etmelerini sağlayan kurumları ve oluşturdukları grupların yapısı hakkında düşünmüyorlar. Onlarda sosyal sistem, içlerinde şekillerin, bileşenlerinin eleştiriye veya gözden geçirmeye tabi olmadığı kutsal gereklilik biçiminde görülüyor.

Avrupalılar bu veya başka davranışların amacını öğrenmek için soru sorduklarında, cevabında alışılmış- “böyle kabul görmüştür” ya da “bu bizim atalarımızın yasasıdır” cümlelerini duymuşlardır.

Añanevi toplumda “düzen” geleneğin gücüyle sağlanmıştır. “Güç” çeşitli yaklaşımlara rağmen “direnişe rağmen içtimai hayatta iradeni hayata geçirme yeteneği” olarak ifade edilen psikolojik bir olgudur. Güç, iradesine karşı yaptırımlar uygulayan nesneye korku aşılır. Kısacası, nesnenin iktidar ilişkilerinde boyun eğmesini sağlayan belirleyici faktör, ona karşı yönlendirilen korku duygusudur.

Benim hipotezim, añanevi toplumda itaat psikolojisi oluşturan korkudur. Kökeninin kaynağı, “geleneğin gücü” nün ana bileşeni olarak hizmet eden insan psikolojisinde duygusal deneyimleri ortaya çıkaran tabu normudur. Bu normlar modern Doğu’da iktidar ilişkilerini belirlemektedir.

Umumiyetle, arkaik bir toplumda hiyerarşik ilişkilerin ideolojik ve psikolojik yönü karakterize edilirken, “toplu fikir” (E. Durkheim, L. Levy-Bruhl) ve özellikle “kolektif bilinç dışılık” K.-G. Jung’un kavramları kullanılır. Jung onu “doğuştan” olarak yorumlanan ortaya çıkışını ve nedenlerini analiz etmeyen “mitleri ve masalları ifade eden arketiplere” indirgemıştır [18, p. 3-4].

D. Parkin ise, “tabii korkunun ... varoluşun tehlikelerine karşı yaşayan bir varlığın tepkisi olarak” karşısına “saygı korkusu” olarak adlandırdığı otorite karşısındaki (baba, aşiret lideri veya Tanrı) “içtimaleşmiş korkuyu” koyuyor. Bu nedenle, “korku ve huşu aynı kelime (huşu)” ile ifade ediliyor (awe). Parkin’e göre, “sosyalleştirilmiş korku...”, hiyerarşik ilişkilerin, bu ilişkide yer alan tüm kişilerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini belirleyen norm olarak tanınmasına

dayanır. Burada da yine birincisi bu tip korkunun kökenleri, ikincisi hiyerarşik ilişkilerini birleştiren nesnelere mekanizması araştırılmamıştır. Lakin, Psikofizyolojinin yanı sıra kültürel ve tarihsel psikolojinin yöntemlerinin celp edilmesinin böyle bir fırsatı yarattığı varsayılmaktadır.

Geleneğin gücü, tabu ve yasakların psikofizyolojisi.

İçtimai korkunun kökenlerinin tabiatın gelen korkusuyla özdeş olduğu psikofizyolojik yasakları, analiz ederek ortaya çıkarmak mümkündür. Psikolojiyi fizyolojiden ayırmak yanlıştır, çünkü “bütünsel bir psikofizyolojik gerçeklik ... tüm psikolojik süreçlerin, istisnasız, en yüksek olanlar dahil olmak üzere,” temelinde yatmaktadır. B. F. Porşnev’a göre “insan tarihinin başlangıcını araştıranlar için zooloji açık ve mecburi olmalıdır”. L. S. Vygostki’nin de dediği gibi “insanların davranış biçiminin büyük bir kısmı arka ayakları üzerine kalkan ve konuşan hayvanların davranış biçimiyle aynıdır.” Vygotski modern insanda bu tip “hayvansı” davranışların görülmesini “önemli psikolojik bulgu” olarak görmektedir.

Añanevi toplumun üyesi bilinçsizce gerçekleştirdiği bir sürü tabuyla kuşatılmıştı:

Dolayısıyla, bu ilkel halkların maruz kaldığı bir dizi kısıtlama vardı: gah biri gah ötekisi belirsiz nedenlerle yasaklanmış, fakat insanların nedenini araştırmak aklına gelmiyor; onlar bunun anlaşılır olduğunu düşünerek itaat ediyor ve yasakların ihlalinin acımasız cezalar getireceğini düşünüyorlar.

Sosyalliğin ortaya çıkmasında tabunun belirleyici rol oynadığı görüşü vardır: “İlk tabu ilk insanı belirlemiştir diyebiliriz”. Tabunun sosyopsikolojik işlevine değinmeden önce, sosyal olarak birçok bakımdan belirlendiği gibi, yaşağın psiko-fizyolojik mekanizmasını, insan ruhunda yarattığı duygusal deneyimleri analiz edeceğiz.

Bu deneyimlerin özü korku hissidir. İ. P. Pavlov, “normal korku, korkaklığın” temelini, sadece kortikal hücrelerin zayıflığının belirtisi

olarak, inhibisyon fizyolojik sürecinin hakimiyetinde yattığına inanıyordu. Pavlov'un fikirlerine dayanan Brezilyalı J. Castro, şartlı reflekslerin oluşumu hakkında şunları yazmıştı: "koşulsuz refleksin ortaya çıkmasına neden olan uyarıcı, uyarıcı sürecin engellenmesine yol açan uyarının üzerine uygulandığında, sonuçta, bir pasif savunma refleksi korku hissiyle beraber meydana gelir".

Yasağın psiko-fizyolojik mekanizmasının korkuyla birlikte yarattığı bir başka bileşen, belirsizlik verdiği pozitif duygudur. Psikolojik bakış açısından bu duygu, zıt kavramlara ve duylara tekabül eden hem birinci hem de ikinci sinyal sistemleri seviyesinde, serebral hemisferlerin ilişkili hücresel yapılarında uyarılı bilirliliğin ultrapekseksikal fazı arasındaki farka ilişkin fizyolojik bir açıklamadır. Bu durumda, bir fikrin güçlü uyarımı bu duyguyu geciktirir ve böylece başka bir fikri uyarır.

Belli bir gerçek ya da eylemin, bireyde koşulsuz bir refleks oluşturduğunu, zevk olarak algılandığını varsayalım. Mamafih, bu eyleme öznel korku olarak algılanan bir engelleyici durumun arka planına karşı pasif savunma refleksine neden olan başka bir eylem veya fenomen eşlik ediyorsa, bu durum şartlı bir uyarım haline gelir ve belirli engelleyici şartlandırılmış reflekslerin oluşumu sonucunda korkuya da neden olur. Bu olumsuz refleks, olumlu refleks üzerinde geciktirici etkiye sahiptir, ki bu, bu inhibisyon olmasaydı, bir zevk eyleminin gerçekleşmesine yol açardı.

Antropologlar bireyin hissettiği duygu karmaşasının ya da "sosyalleştirilmiş korkunun" (D. Parkin) tabuyla bağlantılı olduğunu defalarca kaydetmiştir. Örneğin Zulular (Güney Afrika) arasında uzun süre yaşamış misyoner böyle yazmıştır: "Tüm ilkel halklar için ortak olan tabu geleneği kutsal dehşetin hayat bulması demektir. Evet dehşet, bu doğrudur... Korkudan daha fazlası anlamına gelir, bu karmaşık bir duygudur- korku ve saygı karışımı". Z. Freud bunu "kutsal heyecan" olarak nitelendirmiştir.

Freud şöyle demiştir: "Tabu iki zıt anlam taşımaktadır: bir taraftan kutsal, kutsallaştırılmış, diğer taraftan- tehlikeli, yasak, korkunç, kötülük barındıran".

Bu duygunun dışsal baskının olası yaptırımlarıyla ilişkili olmadığını, ancak normun kendisinden kaynaklandığına dikkat edelim. Normlar bu hissi temelinde hayvanla özdeş psiko-fizyolojik mekanizmasının (tabii korku) bulunmasına rağmen "sosyalleştirmiştir".

Yukarıda araştırmacıların tabunun insan oluşumundaki rolüne verdiği değerden bahsediliyor. İçgüdüleri bastırmada en önemli rolü ananevi kültüre has olan cinsel ve yemek tabuları oynamıştır. Onların ortaya çıkması, çoğu zaman, kadına sahip olma, ete erişim nedeniyle insan topluluğundaki çatışmaları ortadan kaldırmayı amaçlayan bilinçli bir eylem olarak da temsil edilmektedir. Sosyal evrimin ilk dönemlerinde zihinsel süreçlerin gelişim düzeyi göz önüne alındığında, bu hipoteze olumsuz yaklaşımımız yukarıda belirtilmiştir.

Tabuların ortaya çıkışının, olumlu davranış normlarının oluşum sürecinden ayrı düşünülmemeyeceği varsayılıyor. Bu normların ilk insan kolektifinde onaylanması aynı anda ihlallerini yasaklıyordu. Diğer bir deyişle, mevcut davranışın normal (alışkanlık) olarak bilinmesi, bu normlardan sapma durumlarında olumsuz tepkilere neden oluyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi bu normlar kesinlikle gözlenmiştir. O zaman ihlal eden kimdi? F. Boas'ın bakış açısına göre, bunlar "çocuklardı, çünkü "çevredeki sıradan davranışları öğrenmemiş olan bir çocuk bilinçsiz taklit yoluyla çok şey öğrenecektir. Ancak çoğu durumda, çocukların davranış tarzı farklı olacak, büyükler onu düzeltecektir".

Bir norm olarak yerleşen yasak ise yaygın olduğu bölge insanlarını çığnenmesi için etkileyebilirdi. Psikolojide bu fenomen yasak yoluyla telkin olarak tanımlanmaktadır: "Yasak yoluyla telkin- N. V. Kulikov- bu veya diğer hareketi yapma yasağı gibi görülüyor. Fakat bu yasağın

hiçbir gerekçesi yok (ananevi toplumda yasaklar böyleydi.- V. B.) Bu koşulda yasak... eyleme teşvik edebilir”.

Görünüşe göre, yasaklamanın fizyolojisi ile ilgili olan duygusal deneyimleri şartlandıran bu mekanizmadır; ancak bu, hiçbir zaman yasaklanmış eylemin aslında var olduğu anlamına gelmez. Bu durum, psikanalistler tarafından sürekli kaydedilen enest kompleksinin insanların psikolojisindeki varlığından kaynaklandığını açıklıyor. Başka bir deyişle, kompleksin varlığı, Freud'un düşündüğü gibi, bir zamanlar yakın akrabalar arasında cinsel ilişkinin var olması ve daha sonra yasaklanması anlamına gelmez (Oidipus kompleksi). Daha ziyade, cinsel ilişki normları başlangıçtan beri belirli kişileri tabulamış, bu da devamında, yukarıda bahsettiğimiz mekanizmaya göre, psikoanalizin kaydettiği bilinçsizce eneste yönlendirmiştir.

Ananevi kültürler üzerine yazılı materyaller tabunun sosyal olarak farklılaşan işlevini doğrular. Esasta, sosyal olarak farklılaşan davranışsal normlardı, yasak ise oluşmuş hiyerarşiyi elde tutmanın yoluydu. En başta, yasaklar büyüklüğün küçükler, erkeklerin kadınları üzerinde hakimiyetini oluşturuyordu, çünkü ilk iş bölümünü yaş ve cinsiyet prensibi belirlemiştir. Muhtemelen, sosyogenezin ilk aşamalarındaki davranış normları, sınırlı gıda kaynaklarının dağıtımı ve cinsel içgüdüğü tatmin etme sürecinin sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bunun temel talebi, birincil kolektifin yeni toplumsal koşullarda hayatta kalma ilkesiyle belirlenmiştir.

Gıda yasaklarına geldiğimizdeyse, onlar muhtemelen et yemeklerine geçiş sürecinde oluşmuştur. Kolektifin tüm üyelerinin et yemek tüketimine olan ihtiyacı aralarında dağılım sıralanmasına neden oldu. Elbette, enerji tüketimindeki farklılıklar kolektif arasında yaş ve cinsiyete göre et tüketim miktarında farklılık gösteren grupların oluşmasına neden olmuştu. Ve bu durum davranış normlarının kabul edilmesine ve sonuç olarak da yasakların ortaya çık-

masına yol açıyordu. Bu nedenle, daha yüksek tabakaların temsilcileri tarafından tüketilen gıdaların başkalarına yasaklanmasıyla, sosyal hiyerarşinin bir belirleyicisi olarak hizmet ettiği geleneksel kültürlerin materyalleri üzerinde açık bir şekilde izlenebilen, gıdaların toplumsal işlevi gelişmiştir.

Örneğin, Buşmanlarda “yaş ve cinsiyet göre bölünme yemek tabusunda kendini göstermektedir. Farklı yaş grubu ve cinsiyetten olan insanlara bazı yemek türlerini tüketmek yasaktır”. Avustralya aborjinlerinde iguana eti prestijli sayılıyor, eti sadece yaşlı büyük erkekler yiyordu. Bazı kabilelerde kadın, çocuk ve küçük yaşlı erkeklere deve kuşu ve yabani hindi etini, yumurtasını yemek yasaktı. Arunta kabilesinde bazı hayvanların etinin tüketilmesi sosyal statü ve yaşla bağlantılıydı. Kabilenin yaşlı ve saygın kişileri yasaklardan azat ediliyordu. Ananevi kültürlerde liderlerin ayrıcalığı olarak kanibalizm ritüeli de yaygındı. G. Spencer Fiji sakinlerinde insan eti yemenin “savaşçılar, halk ve tüm sınıflardan kadınlara yasak olduğunu, sadece liderler ve soylulara izin verildiğini” yazmıştır.

Kabile liderleri kabile üyelerinin tabulara uyup uymadıklarını sıkı kontrol ediyorlardı. Zulularda yeni hasat bayramının açılışına kadar “kimseye, liderin açılış yapmadan, kendi ürününü bile tüketmesine izin verilmiyordu. Birileri bu yasağı çiğnerse o ölene kadar lanetlenmiş olacaktı.”

Ananevi kültürlerde cinsel tabular da çok yaygındı. Afrika'da bulunan bir misyonerin izlenimlerine göre insanın etrafını “her yerde “yasak” sarmıştı”. Bu Avustralya belgelerinde de belirtilmiştir. Tabu sosyal politik hiyerarşiyle de bağlantılıydı; yüksek tabakanın kadınları diğer tabakalar için yasaktı.

Zulu kabilesinde liderlerin haremine yaklaşmaya çalışan erkekleri “derhal öldürüyorlardı”. Liderler astların cinsel hayatını başka nedenlerden dolayı da kısıtlıyorlardı. Örneğin, Swazilerde “kraliyet” ritüelleri zamanında cinsel ilişkiye girmek yasaktı.

Dolayısıyla, sosyogenezin ilk aşamalarında, iktidarı (üstleri) ve asları karakterize eden bir davranışsal asimetri oluşmuştu. G. Spencer belirtiyor:

Hukuk (gelenek – V.B.), üst ve alt tabakadan olan kişilerin eylemleri arasındaki benzerlikleri vurgulamıyor, tam tersi farklılık talep ediyordu: Yönetenin yaptığını, yönetilen yapamaz, yönetilenlere ise yönetenin yapmayacaklarını yapması emir edilmiştir.

Siyasi örgütlenmenin gelişmesiyle, liderlerin göreve gelme ritüeli, konuyla ilgili düşünülecek eylemleri dahil etmeye başlamıştır: enest ilişkiler, yakın akrabaların öldürülmesi, insan etinin yenmesi vs. Tropikal Afrika'nın sömürge öncesi dönemi halklarına dair materyallerinde bu tür kanıtlar vardır. Öncünün bilgisine göre, "Temib Andembva'nın savaşı kraliçesi <...> Angoladaki en müthiş ve saygı gören hükümdar konumunu güçlendirmek için pek çok yeni ritüel ve gelenek getirmiştir. O bebeğinin getirilmesini emretmiş ve onu buğdayın dövüldüğü dibeye atmıştır. Sonra büyük havan tokmağı olarak kızını acımasızca ezmiş, onu kan ve etten oluşan bir parçaya çevirmişti".

Alt Kongo halklarında:

Araştırmacı ve efsanelerden bildiğimiz kadarıyla, eskiden taç giyme töreninden önce bir tören daha yapılmış. Liderin ardılı klan akrabalarından birini ve hatta bazen birkaçını öldürmek ya da diğerleri için yasak ya da sıra dışı olan eylemleri yapmak zorundaydı: enest, homoseksüel ilişki vs.

Uganda'da taç giyme töreninde Kabaka kendi kardeşlerini idam etmiştir. Benzeri bir hadise Osmanlı İmparatorluğunda da yaşanmıştır.

Liderlerin bu tür eylemleri hakkında bilgiyi yerli kaynaklarda da görebiliyoruz. Rus halk kahramanı İlya Muromets kendi oğlunu öldürmüştür. Kendi oğullarını ilk Korkunç İvan, sonra da Büyük Peter idam etmiştir. Halk bilincinde bu tür eylemler yöneticinin otoritesini güçlendiren kahramanlık olarak değerlendiriliyordu. XIX. Yüz-

yıl folklorunda da bu tür fikirler görülmektedir; "Çar ihaneti yok edecek, oğlu Fyedor haindir, onu idam edecektir". Z. Freud arkaik liderlerde bunları gözlemlemiştir: Yönetenlere başkalarına yasak ve tabu olan çok büyük haklar tanınmaktadır. Onları, çoğunluğa tabuyla yasak olan şeyleri yapabilmektedirler.

Dolayısıyla, içtimai hiyerarşiyi belirleyen tabunun aynı anda psikolojik bir hiyerarşi kurduğunu da varsayabiliriz. Sonuncusunun temelinde Freud'un "kutsal heyecan", İ. P. Pavlov'un "korkaklık, çekingenlik", D. Parkin'in ise "saygı korkusu" adlandırdığı duygusal deneyimler kompleksi yatmaktadır. Ancak "korkunun her zaman yönlendiği bir nesne vardır... Böyle bir nesne yoksa, korkudan bahsedilemez, sadece çarpıntı, hızlı nefes alma ve titreme kalır".

Antropologlarda, tabunun bilmeden ihlal edilmesinin aborjinlerde "tarif edilemez dehşet" yarattığına dair kanıtlar da az değildir. L. Levi-Brul arkaik düşünce hakkında bunları yazmıştır: Bu düşünce özelliklerini aktarmanın çeşitli yollarını buluyor: taşıma, dokunma, iletişim... Bir kelimeyi, bir nesneyi veya belirli birçok eylemi kullanarak ". Bunu Z. Freud da belirtmiştir: "Ancak bunun en şaşırtıcı yanı, böyle bir yaşağı çığneme başarımış olan kişinin, tüm tehlikeli yükü üstleniyor". Bu fenomenin psikoloji açısından açıklaması L.S. Vygotsky "komplekslerde düşünme" kavramında yer almıştır. "Fikrin duygusal, istemli anlardan ayrılmaz hâle geldiği" düşünce, bir kompleks içerisinde, özdeş özellikte nesnelere ve fenomenler yaratır.

Antropologlar "yerlilerin" hükümdarlarına karşı besledikleri duygularının gücünü böyle tanımlıyorlar: "Fazla cesaretli olmayan Swazi erkekleri, 'kralın' yanındayken ürperti hissettiklerini ve titrediklerini söylüyorlardı."

Liderin yeni ritüelleri çok önemli sembolik anlam içeriyordu. Lider "kendinden" olanlara karşı gaddarlık sergileyerek veya enest ilişkiye girerek, lider akraba topluluğunu bir anlamda reddediyor, kabile üyelerinin gözünde sadece kendi ak-

rabaları için değil toplu iyilik için hareket eden “milli lider” statüsüne yükseliyordu.

“Kendinden” olanlara karşı gaddarlık şeklindeki “Arkaiklik”, meşrutiyetinin gerekli koşulu olarak Doğu’nun otoriter yöneticilerinin davranışlarında görülür. Stalin sadece yakınları arasından “halkın düşmanlarını” idam etmiyordu, o Almanlara esir düşen oğlunu mareşal Paulus’a karşı değiştirme talebini reddederek, öldürmüştür: “Ben generali askere değişmem”. Bu sözü çocukluk yaşlarında sadece iyi anlamda duymak mümkündü, en çokta liderin tahttan indirilmesinden sonra.

1970lerde dünya Afrika hükümdarları J. Bokassu ve İ. Amina’nın (Uganda) kanibalizmiyle şok geçirmişti. Bu eylemi her zaman yapıldığı gibi kişilerin psikolojik patolojisine bağlamak mümkün değildir. Onlar daha çok kendi kültürlerinin taleplerine dayanarak hareket ediyorlardı. Zulu liderinin ananevi konuşması böyle başlardı: “Sen soyunun, klanının liderisin, sen insanları öldürerek, onların varlıklarını ellerinden alarak, onları yiyen kişisin”.

“Velikiy Kormçiy” (İlk olarak SSCB’de Stalin için, sonrasında Mao Dzedun için kullanılıyordu) de kendi “kendinden olanlara” acımıyor, oğluna karşı sert davranıyordu. Bugün Çin bu gaddarlığı, rüşvet alan yüksek rütbeli kişilerin infazını televizyondan yayınlayarak sergiliyor. Bir iş adamının fikri örnek gösterilebilir: “Ben rüşvet alan kişiler için idamın ağır ceza olduğunu düşünmüyorum. Halk iktidarın yüceliğine inanmalıdır”. Yani, bu kültür taşıyıcısı iktidarın bu tür eylemlerini meşrutiyetinin gerekçesi olarak görüyor.

Singapur eski hükümdarı Lee Kuan Yew’in yolsuzluğunu yenmek için dünyaca ünlü bir tarif vardır: “Günah işlemiş tüm akraba ve arkadaşlara acımadan hapse atmak”.

“Arkaik” analogiye yakın olan yöneticinin davranış modeli, Kuzey Kore başkanı Kim Çen In tarafından, amcasının bütün ailesini idam ettiği 2014 yılında sergilenmiştir.

Bu arketip, Doğu’nun halklarının “mitleri ve masallarında” hala görülmektedir. 2000lerde Arap ülkesini ziyaret eden meslektaşım, Yemende bir efsaneye göre kendi çocuklarını hizmetkarlarının çocuklarıyla besleyen hükümdar olduğunu anlatmıştı. Z. Gamsakhurdiya başkanlığı zamanına ait Gürcü materyali de ilgi çekicidir: “Akımda saçmalıklar, söylentiler ve masallar doluyor, antropozof ve kara büyü uzmanı Zviad kaybolduğu sanılan insanların kanyıyla beslenir”.

Hükümdar otoritesini “kendinden olanlara” karşı gaddarlıkla bağlayan arketip, Avrupalılaştırılmış bilinçte de karşımıza çıkmaktadır. 2011 yılında Rusya Federasyonu Başbakanının gazetecilerle buluşmasında popüler sunucu V. Solovyev biri soru sormuştu. “Ülkemizde öyle bir izlenim var ki, rüşvetçi olan küçük memurlar ve trafik polisi, hükümettekilerse bilge ve dürüst ilahi varlıklardır. Siz defalarca ihbar edilmeleri için çağrı yaptınız, sert sözler söylediniz. Kendi adamlarınızı ele vermiyor musunuz? Yoksa yukarıda başka kanunlar mı çalışıyor? Onların ihbar edildiğini görebilecek miyiz?”

Belirtelim ki bu sözler “beyaz kurdele” protestolarının zirvede olduğu zamanda söylenmiştir. Ve sanki ABD üniversitelerinden birinde hocalık yapan kişi, Putin’e iktidarını kuvvetlendirmek için neler yapması gerektiğini söylüyordu. Tabii ki, Solovyev “ananevi toplum” hakkında, geliştirmiş hiyerarşik davranış modeli hakkında hiçbir şey bilmiyor, ancak çevredekilerin yöneticiden ne beklediğinin tam olarak farkında. Başkan tamamen batılı bir şekilde yanıt verdi, uygun bir yasal çerçeve oluşturarak sistematik yolsuzluğu ortadan kaldırmak istediğini belirtti.

İrrasyonelliğiyle Avrupalıları etkileyen her türlü tabu, Doğu’nun modern devletlerinin yaşam alanlarında yoğun olarak temsil edilir. Örneğin, yukarıda adı belirtilen doğu bilimci, fotoğraf çektiği için tutuklanmıştı “İkinci Dünya Savaşından kalan paslanmış tank... askeri mühimmatın çekimi”.

Doğuda yaygın olan fotoğraf çekme tabusu, yine nesnenin ve kopyasının özdeş olduğu “komplekslerde düşünme” ile ilişkilidir. Bu mantığa göre insan fotoğrafını çektiği nesnenin sahibi oluyor. Bu yüzden bu tür yasaklar her zaman iktidar ile bağlantılıdır.

Fa’sta kralın kortejinin fotoğrafının çekilmesi sınır dışı edilemeye sonuçlanabilir, bayrağın asılı olduğu yerlerin fotoğrafını çekmek yasaktır, ki “bayrak her yerde asılıdır, hatta opera binasının üzerinde de”. Tunus da başkanlık sarayının fotoğrafı çekilemez. Emirliklerde şeyhlerin saraylarının fotoğrafının çekilmesi yasaktır. Şimali Kore’de Kim İr Sen’in mozolesinin çekilmesi yasaktır. Bizdeyse (yani Rusya’da) Lenin mozolesinin.

2010 yılında Rusya Federasyonunun da cumhurbaşkanının kararıyla Kızıl Meydan ve Kremlin arazisinde fotoğraf çekmek yasaklanmıştı. Bu “absürt” karara değinen yazar, şaşkınlık içerisindeydi: “Böyle bir yasağı Champs Elysées De, Trafalgar Meydanı veya Aziz Petrus’ta hayal edin!”

Yaygın olan yemek ve cinsel tabular. Hindistan’da yemek tabuları hala kastları ve cinsiyet hiyerarşisini belirtiyor. 1970’li yıllarda Tanzanya’da köylerde bira yapımına sadece yönetici partinin üyelerine izin veriliyordu.

Burada, Arap cinsel ilişki kültürüyle karşı karşıya kalan bir memleketlimin tepkisini örnek gösterilebilirim: “Hayal kırıklığı, insan ilişkilerinin doğal gelişiminin ... sağduyulu bakış açısıyla doğal olmayan ve açıklanamaz şartlarla engellenmesidir. Onlar nasıl böyle yaşıyor? Bir kadından hoşlandığında, onunla yalnız kalabilir misin? Onun evinde? Mümkün değil. Kendi evinde? Mümkün değil. Sokakta? Mümkün değil... Peki geriye ne kalıyor? Bu saçmalaktır!”

An’anevi hiyerarşiye göre kadınların davranışları erkekler tarafından kontrol edilmektedir: “Zina ölümlerle cezalandırılıyor, kocası karısını kendi elleriyle öldürebiliyor, yine tabu erkeklere ait değil – Müslüman kadın Müslüman olmayan erkeklerle evlenemez, fakat erkek Yahudi ve Hristiyan kadınla evlenebilir.”

Bu tür kontrol SSCB vatandaşları için de yabancı değildir. Her şeyden önce, “ahlaksız davranış” ile bağlantılı “kişisel işleri” komünistler, parti toplantılarının gündemine dahil ediyorlardı.

Sonuç

Modern Doğuda neo muhafazakarlığın temelleri, tabu normlarının liderlerin ve yabancıların (outsiders) davranışsal asimetrisini belirleyen ve bunun yabancıların psikolojisinde “sosyal korkuyu” (“kutsal korku”) ortaya çıkaran, arkaik topluma dayanmaktadır. Otoriter davranışın arketipleri Doğu’nun politik ve hukuki pratiğinde görülür; burada tabular, vatandaşların davranışlarını “tuhaf kanunlar”, dini veya görgü kurallarıyla şekillendirmede önemli bir rol oynarlar. Muhtemelen bu nedenle de tabunun Batılı kültürlerin etkisi altında desakralizasyonu kaçınılmaz olarak “kaos” a, devletin yıkımına yol açıyor.

Arketip, bilhassa, Doğu toplumunun dayanışması için gerekli bir şart olan, güçlerinin meşruluğunu güçlendiren yöneticilerin “anormal” davranışlarında görülmektedir. Yaratılan korku daha çok “duygusal bağlamda değil, oluşan atmosferden” veya yönetilenlerin siyasi pasifliğini belirleyen tutumundandır.

Bu arketipin özellikleri, “anormal davranış” (tabu ihlalleri) sergileyen karizmatik bir lider olgusu gibi, Batı’nın politik yaşamında da mevcuttur. Örneğin, bugün ABD’de de D. Trump’a başarı getiren de budur.